

ЈЕДАН ЗАВЕТНИ ЖРТВЕНИК ИЗ СКУПА

Месеца априла 1970. године, док се у Злокућанима код Скопља изводило археолошко ископавање једног дела источне некрополе Скупа, на њезином јужном рубу, недалеко од огледне лабораторије при фабрици Охис, радници су приликом копања базена наишли на један гроб и одмах прекинули са даљим радом на том месту. Извештен о томе, руководица ископавања одмах је интервенисао и извршивши ископавање установио да се ради о једној каменој цисти из IV века н. ере, за чију су конструкцију поред осталог материјала била употребљена и два римска споменика¹. Један од њих представља сепулкралну стелу једног припадника легије I Italica², а други жртвеник посвећен богињи Немеси. О њему ће у овом чланку бити реч.

Жртвеник је од слатководног бигорастог кречњака. Сасвим је обичног облика са једноставном профилацијом у горњем и доњем делу. Задња му је страна необрађена. Веома је оштећен, тако да је горе целом ширином неравно одбијен, позади у доњем делу, а на предњој страни излизан и олупан.

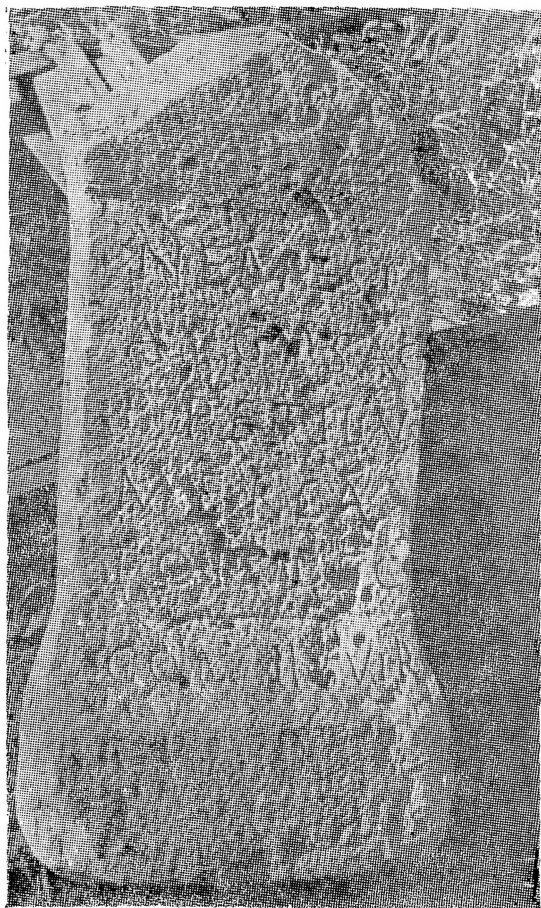
Димензије— највећа висина 63 см, средња ширина 26 см, средња дебљина 17 см; висина натписног поља 30 см, а ширина одговара ширини жртвеника, пошто се натпис не налази у профилисаном оквиру. Висина целог натписа, рачунајући и последњи ред који је уклесан на профилу аре, износи 35 см.

Доста широка и неправилна, но дубоко урезана слова, висока у 1, 3. и 4. реду 3, у осталим 2,5 см. Треба напоменути да ни унутар појединих редова њихова висина није увек једнака, као и то да су нека од њих мањег обима од осталих, тако да су С и S на крају 2. односно 3. реда и I у 6. реду високи само 1,5 см.

Жртвеник се налази у дворишту Биолошке лабораторије у Злокућанима, одакле треба да буде пренесен у Музеј града Скопља (сл. 1).

¹ Ископавање је извео Музеј града Скопља у временском периоду од 6. априла до 18. маја, под стручним руководством др. И. Микулчића, доцента Филозофског факултета у Скопљу, коме се захваљујем на добивеним подацима као и на фотографији споменика.

² [. . .] [. . .] | Aniēnsis | Fo[r]o Iulio mil(es) | leg(ionis) I Italic(ae) h(ic) s(itus) e(st) annorum XVIII. | L. Octavius | Pulcher | leg(ionis) I Ital(icae) cognato | suo fecit.

Сл. 1.

Натпис гласи:

Nemesi
 Aug (ustae) sac(rum).
 P. Petilius
 Merca-
 5 tor dec(urio)
 col(oniae) II vir

У натпису има само једна лигатура — у 3. реду (LI). Интерпунктски знак троугаоног облика, колико је могуће да се установи, изгледа да је био функционалан.

Жртвеник је посвећен Немези, богињи чије су грчко име Римљани прихватили заједно са њезиним култом, као што је био случај и са Аполоном.³ Чињеница да је била обожавана и као заштитница агона, навела нас је на мисао да је споменик приликом подизања гроба могао да буде донесен из оближњег позоришта, које је свакако извесно време служило и за агоналне сврхе, као и нека друга позоришта у антици, — да не идемо сувише далеко — као, на пр., позориште у Стобима, у чијем се Немесејону за време

³ Н. Herter, *Nemesis*, RE XVI—2, 1935, 2338 и д.

ископавања наншло на знатан број вотивних споменика⁴. Пошто је Богиња била особито штована не само у оријенталним областима, него и у Грчкој, Македонији и суседној Пеонији, као и због тога што је међу војницима имала знатан број верника, њезин је култ и на територији Скупа свакако морао да буде доста распрострањен.⁵ То што је тек сад први пут епиграфски посведочен, по нашем мишљењу представља само случајност.

Дедикант жртвеника је Р. Petilius Mercator, декурион и дуумвир колоније, чије име, како се то на први поглед примећује, није наведено. Очито је, међутим, да се ради о Скупима, тим више што и сами споменик потиче са најуже територије града. Изостављање назива колоније у овом случају, које уосталом не би баш ништа допринело бољем разумевању натписа, може да се објасни једноставно недостатком расположивог простора, због чега је, како је то већ саопштено, последњи ред натписа морао да буде уклесан на профилу аре.⁶

Публије Петилије Меркатор није био Римљанин, али је као и већина муниципалних магистрата носио име у којем су сви елементи латински. С обзиром на функције које је имао у управном апарату колоније, морао је припадати вишем, у материјалном погледу добро ситуираном друштвеном слоју, пошто је то био један од важних услова за постизање истих.⁷ Његов гентилициј у натписима Скупа није чест, но ипак је посведочен неколико пута.⁸ Међутим, његов когномен Mercator, који спада у ретке, а својим обликом одговара апелативу који означава одговарајуће занимање, имамо и у једном надгробном натпису такођер са територије Скупа, што смо тек сад на основу ове дедикације установили (сл. 2)⁹. Потписана је приликом објављивања тог натписа питање

⁴ Б. Сариа, *Позоришце у Стобима*, Годишњак Музеја Јужне Србије I, Скопље 1937, 20 и д. — Ф. Папазоглу, *Натпис из Немезејона и дајивање стобској позоришца*, Жива антика 1—2, 1951, 279 и д.

⁵ У лапидарију Археолошког музеја у Скопљу чувају се два жртвеника посвећена овој богињи од стране двојице бенефицијарија, нађена у Косовској Митровици (Споменик 71, бр. 210, инв. бр. 384 и 211, инв. бр. 383).

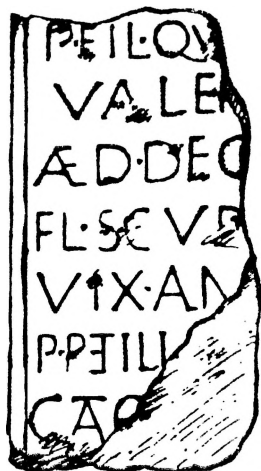
⁶ Из истог је разлога, можда, изостала на крају и уобичајена, но не и обилатна формула V S L M, или неки други одговарајући израз.

⁷ Лица која нису располагала одређеном имовином нису могла да буду бирана за градске управнике (Kübler, *Descrigo*, RE IV—2, 1901, s. v.).

⁸ Споменик 98, бр. 418 (Арачиново); А. Керамитчиев, *Неколику необјављени епиграфски споменици од Скопје и његова околина*, Зборник на Археолошкиот музеј во Скопје, IV—V, 1961—6, 63, бр. 2; Б. Драгојевић-Јосифовска, *Три необјављена латинска натписи из Скупа*, Жива антика XVIII, 1968, 75, бр. 2.

⁹ I. Kajanto, *The latin cognomina*, Helsinki 1965, 321. — За овај когномен Alföldy саопштава да је раширен у келтским областима, но да се јавља и другде. (*Die Personennamen in der Römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, 246. В. Кондић овај когномен сматра типичним за Оријенталце, но није јасно због чега (*Нови подаци о оријенталном елементу у Синигунуму*, ЖА XVIII—2, 1968, 276.).

когномена дедиканта била оставила нерешеним, не упустивши се чак ни у претпоставке¹⁰. Очито је да је оно сад нашло свој прави одговор. Дакле, потпуно име дедиканта је Publius Petilius Mercator, а цео натпис са неким другим мањим изменама гласи:

Сл. 2.

- 1 [P(ublius) Petilius]?
P(ubli) fil(ius) Qu[ir(ina tribu)]
Valen[s]
aed(ilis) dec(urio) [col(oniae)]
- 5 Fl(aviae) Scup[in(orum)]
vix(it) an(nis) [. .h(ic) s(itus) e(st).]
P(ublius) Petili[us Mer-]
cato[r. . .]
[f(aciendum) c(uravit).]

Због стања у којем је споменик доспео до нас није могуће дати одговор на питање о односу дедиканта епитафа према дедиканду. За разрешење тог питања главну тешкоћу представља чињеница што 8. ред, који би морао садржавати за то потребне податке, није у потпуности сачуван. Што се односи на реституцију 1. реда коју смо предложили, уколико би се она временом показала тачном, тада би нашој ранијој претпоставци да је споменик подигао син умрлога, требало додати да је то такођер могао да буде и његов отац или брат. Могућност подизања споменика од стране једног од ослобођеника умрлога не би дошла у обзир због недостатка расположивог простора у споменутом реду.¹¹

Остављајући на страну то питање, чињеница је да дедиканти обају натписа имају потпуно иста имена. До закључка да се ради о једном истом лицу није далеко. Међутим, не губећи из вида да идентичност имена не значи увек и идентичност особа које их носе, такав би закључак на први поглед могао да се учини сувише смелим, кад му не би говорило у прилог то што је дедикант епитафа, без обзира на његов однос према умрломе (искључивши

¹⁰ В. заб. 8.

¹¹ Треба ипак напоменути да има и натписа у којима је означавање патрона наведено иза когномена, но то су ретки изузеци (уп. R. Cagnat, *Cours d'Épigraphie latine*, 82.

из малочас наведеног разлога однос *libertus-patronus*), требало да припада истом друштвеном кругу, а баш из тог круга је и дедикант аре. Сем тога, изгледа нам мало вероватним да би се један тако редак когномен као што је Меркатор могао наћи у склопу имена двеју особа истог социјалног положаја, и то баш на најужој територији истог града¹².

Жртвеник углавном потиче из истог времена као и надгробни споменик: из краја I, или прве трећине II века.

Скопље.

Борка Драгојевић-Јосифовска.

RÉSUMÉ

Borka Dragojević — Josifovska: UN AUTEL VOTIF DE SCUPI

Au mois d'avril en 1970 pendant les fouilles archéologiques effectuées par le Musée de la ville de Skopje dans le village de Zlokućani près de Skopje, sur le bord sud de la nécropole est de *Scupi*, a été mise à jour une tombe du IVe siècle de n. ère appartenant au type des cystes en pierre. Dans sa construction avaient été réemployés deux monuments romains: une stèle funéraire errigée à un soldat de la légion *I Italica* (v. note 2) et l'autel dont il est question dans cet article. L'autel porte une dédicace à Némésis, qu'on lit comme suit: *Nemesi/ Aug (ustae) sac(rum)/ P. Petilius / Mercator dec(urio) col(oniae) II vir*. Quoique le nom de la colonie soit omis, on peut conclure avec sûreté qu'il s'agit ici de la colonie de Scupi. Quand à la provenance du monument, l'auteur pense qu'il aurait pu être transporté du théâtre voisin. — Fin du I-er ou le premier quart du IIe s. de n. ère.

Il faut ajouter encore que la soussignée en se basant sur cette dédicace a pu restituer maintenant seulement avec certitude le *cognomen* du dédicant de l'inscription funéraire qu'elle avait publié auparavant, se qui lui a permis de conclure dans ce cas que c'est la même personne qui est le dédicant de deux monuments mentionnés (v. note 8).

¹² Надгробни споменик је морао бити донесен из Злокућана са осталим римским спотијама приликом изграђивања Калета код чијег је северног зида после земљотреса 1963. године био нађен.